

**De levenswandel van Lykele Jan Brandsma,**  
geboren 6 oktober 1916 te Joure (Gemeente Haskerland)

Toen ik mij voornam om mijn levenswandel eens op papier te zetten, begreep ik al gauw dat gebeurtenissen in het verre verleden, mijn prille jeugd dus, gebaseerd zouden zijn op die momenten die destijds in meerdere of mindere mate indruk op mij hebben gemaakt, terwijl die uit recentere jaren meer een bewuste herinnering zijn.

Ook vind ik dat je levenswandel bij je ouders begint. Zij immers vormden de basis van mijn leven. Die beschrijving begint derhalve bij herinneringen van hun kinderen en bij overleveringen.

Bij de beschrijving van mijn levensloop komen aanvankelijk ook onderwerpen aan de orde die ook bij die van mijn ouders genoemd of omschreven zijn. Deze overlapping dient te worden gezien als een aanloop.

Mijn ouders, **Gooitzen Brandsma** en **Antje Bruinenberg**, trouwden op maandag 26 augustus 1909 te Joure. Zij kregen vijf kinderen en wel:

**Martje Aaltje**, geboren 16 juni 1910

**Maria**, geboren 14 oktober 1911

**Aaltje**, geboren 17 juli 1915

**Lykele Jan**, geboren 6 oktober 1916

**Rindert**, geboren 24 december 1917

Mijn zus '**Makke**', zoals mijn ouders haar noemden, heb ik niet gekend. Zij is op 18 november 1916 overleden aan mazelen in combinatie met longontsteking.

Het enige wat ik uit mijn prille jeugd nog herinner, is een houten stoof met daarop een paar voeten met pantoffels. Die zullen van mijn grootmoeder **Beppe Makke** geweest zijn. De andere grootouders leefden toen niet meer.

Vaag herinner ik mij dat ik op het schoolplein van de Armenschool, gelegen aan het Zand, gespeeld heb. Ook weet ik nog dat ik met vader en moeder de nieuwe woningen heb bekeken in de Patrimoniumstraat, waar wij later zijn komen wonen. De bestrating was nog niet gereed en er lagen ook nog een heleboel buizen voor de riolering. Ik weet ook nog dat de buizen voor de waterleiding met gesmolten lood afgedicht werden, nadat de twee einden in elkaar geschoven waren.

Dit woongebied lag feitelijk in Westermeer. Het pand Patrimonium no. 17 werd ons huis. Ik was toen 5 jaar oud. In die straat woonden onder andere: Bloemsma, Buis, Bijker, Van Vucht, Teijken en Kruidrink. In de aangrenzende dwarsstraat, de Zuiderstraat geheten, woonden onder andere: Van der Ley en Klompmaker. Dan was er nog een straat die evenwijdig aan de Patrimoniumstraat liep en Elias Annes Borgerstraat heette.

#### **Wonen in Westermeer, zoals dat hier heette.**

Ik herinner me nog dat in een naijgelegen weiland op een zaterdagmiddag een paard verbrand werd. Van vader hoorden we later dat het dier een besmettelijke ziekte had, namelijk miltvuur. Terwijl het dier verbrand werd, draafde zijn veulen angstig in dezelfde wei. Later op die middag is ook dat veulen gedood en verbrand.

Rare en gevaarlijke streken haalden we ook wel uit, zoals een ijzerdraad dwars over de brug spannen en dan wachten wat er gaat gebeuren met het paard en wagen dat in aantocht was. We hebben geluk gehad. Mijn nicht Marie, die getrouwd was met Jan van der Leen, kwamen op de fiets en moesten over de brug. Zij reed tegen de draad aan en kreeg geen letsel. Zij hadden mij herkend. Voor straf moest ik bij hen de tuin schoonmaken.

Vader had een oude tjoetter opgelapt en daar gingen wij vaak mee varen en zeilen. In de herfst naar de trekpaten van het Hornstermeer bramen zoeken.

Woensdagmiddag gingen Rindert en ik ook naar een 'schooltje', waar we aan figuurzagen deden. Het lokaaltje lag achter een woning van de Doopsgezinde Kerk aan de Midstraat. Door een smal steegje naast de woning van de dominee kon je het bereiken.

In 1925 zijn we verhuisd van de Patrimoniumstraat naar de E.A.Borgerstraat. Daar hebben wij gewoond tot mei 1932 en zijn daarna verhuisd naar de Bloemsteeg. Daar hebben wij één jaar gewoond en zijn we verhuisd naar de Syl.

Op 1 april 1923, 7 jaar oud, naar school aan 't Zand, ook wel de Armenschool genoemd. Bijzondere scholen bestonden toen nog niet; toen werd de jeugd nog niet door het geloof gescheiden. De lerares in het eerste jaar was juffrouw Sluyter, in het tweede jaar juffrouw Ovendag, de leraar in het derde jaar was meester Reitsma, de leraar in het vierde jaar was meester Cornel.



De leraar in het vijfde jaar was meester De Vries. Zie de foto hierboven. Dit was de vierde en de vijfde klas. Rindert zit in de vierde klas en ik in de vijfde klas. De foto is genomen voor de school aan 't Zand. Rindert bijna 10 jaar en ik 11 jaar.

De leraar in het zesde jaar was meester De Vries in de noodschool aan de Harddraversdijk; dit in verband met verbouwing van de Burgerschool aan de Midstraat. De noodschool was in een garage naast Villa Buitenzorg.

De leraar in het zevende jaar was meester De Haan, hoofd van de school, in de verbouwde Burgerschool. De school aan het Zand was een hervormde school geworden. De verbouwde Burgerschool werd later de openbare school genoemd. In 1975 is de school afgebroken om plaats te maken voor een parkeerterrein. Het plein draagt de naam Douwe Egbertsplein.

De groepsfoto van een klas jongens hieronder dateert van 21 augustus 1929 en is genomen achter de MULO-school aan de Harddraversweg. We deden daar aan sport/gymnastiek en het was de zevende klas uit 1929 onder leiding van het hoofd der school meester De Haan. Die jongen met het donkere overhemd ben ik.



Onder een groepsfoto van een zang- en toneelclubje uit die jaren onder leiding van de heer Wartena. De foto is genomen op het toneel van het gebouw 'Het Tolhuis', wat in die jaren nog een bovenzaal had. Dit gebouw is in 1933 afgebrand. Wij woonden in die jaren tegenover 'Het Tolhuis'. Ik zie de spreuwen nog onder de dakpannen vandaan komen. Deze foto dateert uit 1929. De grootste ben ik en Rindert staat naast mij.



In mijn jongensjaren maakten Rindert en ik zelf ons zeilbootje van een klomp van vader. Op de foto van het toneelclubje heeft die jongen ons bootje in de armen. We zeilden met dat bootje in de Overspitting. Zomers werd door ons daarin gevist en als dan zo 's avonds om een uur of zes, zeven de boten met groenten van de tuinderijen van Van Aalzum of Zeldenthuis langs voeren, voor de veiling in Sneek, dan vroegen wij om een worteltje. Meestal werd ons dan een paar toegeworpen.

Voorts spookten wij van alles uit, zoals: vliegeren op het land van boer De Goede, een zomerhuisje van takken maken in het 'vierkante bosje', vuurtje stoken op het braakliggend stuk grond was een geliefkoosd spelletje. 's Winters schotsen maken op kleine slootjes en dan later er in de lengterichting van de sloot over de schotsen rennen. Wij noemden dat 'Elisa's vlucht'.

Een groepje jongens en meisjes, waarbij ondergetekende, gaan in het weiland grenzend aan het vierkante bosje, kikkers zoeken. De meisjes hielden ze in hun schorten. In de straat werden ze losgelaten, wel een vijftig stuks. En kwaad die moeders. Met de bezem werden ze de put in geveegd.

Als het tegen de feestdagen liep, kon het gebeuren dat een slager met een koe, die eerst gewassen was en dan met smalle rode linten was versierd, in de straten langs de huizen werd geleid, terwijl twee man bij de woningen aanbelde om eventueel een notering te doen van de bestelling, die dan na de slacht bezorgd werd.

Nog zie ik de man achter een smalle handkar lopen en daarin een aantal bakjes met vis. Hielke van der Veen, bijgenaamd Hielke Siepel. Zijn aanwezigheid werd als volgt aangekondigd: *Braad- en stoofbokking. Vijf verse Lemsterbokking voor een dubbeltje.* Dat hij tegen de winter ook wel met siepels (uien) langs de deuren kwam, zal hem die bijnaam wel bezorgd hebben.

Nog enkele willekeurige bijnamen die mij te binnen schieten: Skelekast, Berend Poten, Flieberige Nan, Pieter Kikkert (de burgemeester), Goris Prúk.

Enkele volkstypen: Jan Sterrekieker, Fekke Moed, Mintje Bult, de dorpsomroeper Jan Melein met zijn trommel.

Als politie heb ik gekend: inspecteur Hoekstra, Stavast en later De Bie.

't Zal in 1935 geweest zijn dat ik een cursus in Esperanto gevolgd heb die gegeven werd door Sjoerd de Vrij, een neef van de garagehouder Koop de Vrij. De cursus werd gehouden in een voormalige kroeg op de Seweij, toen bewoond door de familie Van der Zwaag. We hebben in die jaren nog een uitvoering gegeven in het gebouw van Romke de Boer in de Boterstraat. Hoe dat daar allemaal verlopen is, weet ik niet meer, maar wel dat wij liedjes in Esperanto hebben gezongen.

In Joure heb ik de volgende vrienden gehad: Pieter de Wit, Piet van der Zee, Anne Kamminga, Rut Boelsma en Klaas de Jong.

De winter 1928 – 1929 was zeer streng. Het begon pas in februari 1929 goed te vriezen. Het ijs was wel een meter dik. De Overspitting was zo goed als geheel droog gevroren. In mei daarop vonden de boeren nog ijs in de kuilbult.

### **Naar de MULO (1 april 1930 – maart 1932)**

Mijn ouders deelden het standpunt dat de jongens eerst wat meer zouden leren alvorens een baan te zoeken. Vader had vroeger geprobeerd om commies te worden, doch de armoedige omstandigheden thuis lieten het niet toe en hij moest wat verdienen. Zijn eigen zoons zouden eerst wat leren. De financiële omstandigheden thuis konden wel veel beter, maar toch wij samen, Rindert en ik, naar de MULO. Na heel veel moeite één stel boeken bij elkaar gescharreld te hebben en er twee 'boekentassen' van groene stof waren gemaakt, konden de jongens naar de school aan de Harddraversdijk, samen in één bank.

Door te weinig ambitie mijnerzijds voor de vakken talen en geschiedenis (vooral de jaartallen), algebra, werd door mij niet voldoende gehaald om over te gaan naar de tweede klasse. Het rapportboekje bevatte veel rode cijfers en heb ik het na verloop van jaren maar vernietigd. Te veel rode cijfers betekende voor mij dat ik de MULO-school verliet, terwijl mijn broer Rindert wel doorging.

Na het verlaten van de MULO-school duurde het maar korte tijd dat ik niets deed. In mei 1931 kwam Koop de Vrij – tot die tijd kende ik die man niet – in zijn auto bij ons in de E.A. Borgerstraat. Dat moment herinner ik mij nog heel goed. Het verdere verloop weet ik niet, maar wel dat ik op de eerstkomende maandag bij hem in de garage annex rijwielherstelling aan het werk kon.

Vader had mij al eens geleerd hoe je een lekke fietsband moest plakken en hoe dat allemaal in zijn werk ging met het afhaken en weer omzetten van de binnen- en buitenband. Dit werd mijn eerste betrekking. Het loon bedroeg f 1,00 (één gulden per week). Het werk bestond uit fietsen schoonmaken, banden repareren en onderdelen vervangen. Ook leerde ik al gauw hoe een kettingkast vervangen moest worden.

Voorts moest ik de benzinepomp bedienen en geleidelijk aan werd ik bij autoreparaties een hulp. Als er weer een nieuw fietsplaatje geplaatst moest worden (rijwielbelasting van f 2,50), dan kregen we het eerst best druk.

Na verloop van tijd reed ik de auto's in en uit de garage en reed ermee naar de Kolk om ze te wassen. In een veel later stadium heb ik op een zondag een taxirit uitgevoerd van Joure naar Terhorne. Dat leverde de baas even f 5,00 op. Hij was op dat moment niet thuis en wij woonden toen tegenover de garage, de Zijl op no. 8.

Zaterdagmorgens maakte ik zo'n vijf fietsen schoon van mensen die bij D.E. werkten. Men had een abonnement voor een jaar voor f 10,00. Op een zaterdagmiddag moest de invalidewagen van de heer Bulzing nagezien worden. Het was een driewieler waarbij men met twee hefbomen aan het voorwiel de wagen kon voortbewegen en gelijktijdig ook sturen. Ik ging op mijn fiets naar zijn huis en nam de kar mee. Naast dat ding lopen was vreselijk onhandig, zo niet onmogelijk, vooral als men wilde opschieten. Ik besloot er maar in te gaan zitten en net als die man dan deed, mij voortbewegen. Het ging allemaal goed tot ik de fout beging steeds harder te willen en die hefbomen zo snel mogelijk te bedienen doch daarmee ook het sturen bemoeilijkte. En ja hoor, daar ging de kar met Lykele en al omver en door de scheeflopende kade op een meter na bijna de Kolk in.

Tijdens de kerstdagen van 1934 kroop Lykele onder de grote vrachtauto van de firma Kramer om door te smeren en dat om een paar guldens te verdienen. Ik was er zeker wel vier uren mee bezig.

Op een gewone dag in de week kwam er een vliegtuig boven Joure, zo'n eenvoudig eenmotorig vliegtuigje. Hij maakte wat rondjes en ging steeds hoger en toen plotseling kwam hij steeds wentelend naar beneden dwarrelen, net al een stuk papier. Toen ik dat zag gebeuren, was ik al op weg naar de plek waar ik dacht dat hij terecht zou komen. Ik was er zeker van dat hij te pletter zou vallen. Plotseling vloog hij weer gewoon, maar was daarbij een stuk lager. Later hoorde ik dat het een stunt was en genoemd wordt 'Feuille Mort', wat betekent 'Het Dode Blad'. De vlieger was een zoon van dokter Sluijter, onze huisdokter. Die zoon was in militaire dienst. Dit was in 1931.

In het winterhalfjaar van 1931 – 1932 ging ik naar de Avondtekenschool in Joure, die gehouden werd in het Nutsgebouw J.A.M.J.A., een villa uit die tijd. Het tekenen lag mij wel en ik haalde goede cijfers. De leraar, de heer Winkler, die ook op de ambachtsschool in Heerenveen leraar was, zag mij graag op de ambachtsschool. Hij vroeg mij of mijn vader op een avond bij hem op school wou komen en dat ging natuurlijk door. Het schoolgeld was toen nog wel een probleem. Hoe dat is gegaan, weet ik niet, maar op 1 april 1932 ging Lykele naar de ambachtsschool in Heerenveen.

In de garage van De Vrij had ik een goed frame met wielen van de zolder gehaald en opgeknapt. De ontbrekende onderdelen aangeschaft en die fiets heb ik alle drie jaren dagelijks gebruikt. In de zomermaanden fietsten alle jongens van Joure naar Heerenveen, doch toen het kouder werd gingen de meesten met de tram. Een maandkaart kostte toen f 3,10 en dat was nogal wat in die tijd. Het werd winter en tenslotte bleven er nog vijf man over die op de fiets gingen en wel: Bartele Hoekstra, Ids Homminga en Ulke Boschma (St. Nyk), Oeds Weijma (Terkaple) en ik (Joure). Het jaar daarop bleven alle jongens de winter doorfietsen. Het was bij vriezend weer bar koud, doch na een paar kilometer had je geen last meer. Men was ook niet ziek in die maanden, men was gehard en niet zo vatbaar geworden.





De families Brandsma en Sminia bij de keersluizen op de Afsluitdijk. De Zuiderzee werd in 1932 door deze dijk afgesloten. Aanvankelijk had de dijk twee rijbanen. Toen de dijk voor het verkeer werd geopend, werd er de eerste jaren tolgeld geheven. Ik meen dat dit f 2,50 per auto was. Dat was in die tijd een heel bedrag. De families bezochten op die zondag in 1933 de plaatsen Schoorl en Camperduin. Jan en Murk hadden twee auto's gehuurd. De ploeg bestond uit twaalf man. Op de foto boven bij name genoemd:

Voorste rij: Moeder Brandsma, Vrouw Sminia, Aaltje en Rindert.  
Daarachter: Sminia, Marie, Klaske, ikzelf, Roelfje en daarachter Murk en Vader. De foto werd genomen door Jan.



### **Drie jaren ambachtsschool in Heerenveen**

In de drie jaren 1932, 1933 en 1934 dat wij van maandags tot en met vrijdag van 8.30 tot 17.00 uur en zaterdag van 8.30 tot 12.00 uur op school waren, hebben we heel wat beleefd, maar ook tijdens de uren van komen en gaan. Als de ploeg 's morgens op de splitsing Midstraat-Scheensweg, waar in die jaren een viertal reusachtige populieren stonden waarvan de dikste wel zo'n 3 à 4 meter omvang had, denk ik, compleet was, dan zette men zich in beweging en dan ging dat met een behoorlijke gang, want vijf minuten voor half negen ging de eerste bel en moest men naar binnen. Om half negen ging de tweede bel en begonnen de lessen. In die vijf minuten had men de tijd om zich te kleden. Had je praktijk dan moest de blauwe kiel of overall aan en had men theorie of tekenen dan moest de witblauw gestreepte kiel aan.

In de dorpen onderweg (Haskerhorne, Oudehaske en Nijehaske) werden we door de jeugd nageroepen met 'aanbaksels', maar dat gebeurde pas als de ploeg voorbij gevlogen was. Wij kenden trouwens ook wel een paar scheldnamen voor mensen onderweg, die we regelmatig tegenkwamen. Ik herinner me nog dat we – het ploegje bestond uit vijf man – op een wintermorgen ter hoogte van Oudehaske reden, waar een boer bezig was een wagen met koeienmest te ledigen, waarbij hij de mest over een hek moest gooien. De man had een blauwrood gezicht van de kou. Terwijl wij zo ongeveer bij hem waren, schreeuwde ik 'Blauwkop!', waarop de man reageerde door een greep in die stront te doen en naar ons toe slingerde. Ids Homminga die

naast mij fietste, kreeg een kwak in zijn nek, half achter het oor en een ander wat op zijn jas. Toen was het op mij schelden natuurlijk. Een eindje verder werd er gestopt en met het alpinopetje en wat slootwater werd de nek wat gereinigd, maar stinken bleef het wel en wat te denken van die boer met zijn stronthanden!

Gevaarlijke ogenblikken heb ik ook wel meegemaakt als wij zo onderweg waren. Zo herinner ik mij nog heel goed dat wij op weg naar huis in Heerenveen voor de spoorwegovergang, die gesloten was, moesten wachten op een trein uit Leeuwarden. Het was best mistig. De overwegwachter kwam uit zijn verhoogde bedieningshuisje en schreeuwde: 'Horen jullie wat?' Wij weer: 'Stil eens, jongens'. En luisteren. Wij hoorden niets, waarop die man zei: 'Nou, vlug dan' en deed de bomen half omhoog en toen iedereen er vlug onderdoor. Ik was nog maar zo'n honderdvijftig meter weg toen de trein de overweg passeerde. Achteraf bekeken maar gevaarlijk wat die man deed. Wij namen ons vanaf dat moment voor nooit weer in zo'n situatie de overweg te passeren.

Nog zo'n gevaarlijk moment. We fietsten naar Heerenveen en ter hoogte van Nijehaske haalt de stoomtram, die aan de westzijde van de weg reed, ons in. De tram rookte hevig en die woei over de weg, zodat wij een tijdje niets zagen dan witte rook. Op datzelfde moment komt er een auto ons tegemoet, zodat wij tussen de tram en de auto door moesten. De auto had gelukkig de lichten ontstoken, want de ruimte tussen de auto en de tram was toen geen twee meter meer.

In de zomermaanden gingen we vaak op de fiets naar Oranjewoud om daar ergens het brood op te eten, om daarna een tijdje in de speeltuin van Tjaarda te spelen. Nou en hoe! Met grote snelheid over de kettingbrug. We hebben ons een keer in het doolhof begeven en na verloop van tijd de uitgang niet weer kunnen vinden. We zijn toen boven over de heggen heen gegaan, want de tijd die drong ook al om op tijd weer in school terug te zijn.

Kreeg iemand een lekke band of zakte zijn fiets in elkaar – wat ik ook eens gezien heb -, dan werd zo'n jongen bij iemand achterop genomen en een ander versleepte de fiets wel, zo nodig in twee stukken.

De weg Joure – Heerenveen was altijd in slechte toestand. Veel kuilen en erg rond en niet breed, met zoals gezegd tramrails aan de zuidwest kant. De rijksweg 43 en de rotonden bij Joure en Heerenveen bestonden toen niet.

Op een zomerdag reden wij uit school naar huis en de ploeg bestond wel uit zo'n twaalf tot vijftien man. Men was met de weg bezig wat te asfalteren en een grintlaagje aan te brengen. Het ging op een primitieve manier. Nu fietste de groep altijd twee aan twee en zo ook die middag. Nu was een wegwerker bezig een kruiwagen met van dat fijne grint te verplaatsen en reed daarbij voor hem gerekend aan de linkerkant van de weg. De ploeg naderde de man en wij splitsten ons in tweeën, dat wil zeggen de ene jongen ging links om en de andere ging rechts om die man met kruiwagen. Een jongen achter in de ploeg had dit te laat in de gaten en reed pardoes tegen de kruiwagen op. De wegwerker kon de kruiwagen nog recht houden, maar het voorwiel van die fiets stond rechtop, zodat hij ook niet meer kon sturen. Gek is dat toch dat iedereen zich dan rot staat te lachen met uitzondering van die jongen. Natuurlijk is die jongen meegenomen naar Joure. De fiets werd door een paar jongens zodanig recht getrokken dat hij weer wat rollen kon en die knul bij een ander achterop.

Als het 's winters geijzeld had, dan kon je lachen. De ploeg bestond dan uit zo'n tien man en wij fietsten dan, genoodzaakt door de bolle weg, in een geheel andere formatie en wel allemaal achter elkaar uiterst rechts tegen de berm van de weg. Het lachwekkende hiervan was als er een kwam te vallen, alle anderen achter hem in elkaar schoven. Zo gebeurde het een keer dat een jongen te laat de melkkan met een hond daaronder in de gaten kreeg en toen hij te abrupt moest uitwijken, hij met fiets en al onder de hondenkar gleden en de kar begon al te draaien op de weg maar bleef gelukkig staan. De hond wist niet waar hij heen moest en kon trouwens ook niet weggelopen. Natuurlijk iedereen weer lachen.

Als iemand straf verdiend had op school, dan bestond die meestal uit één of meer zaterdagmiddagen blijven doorwerken, hetzij tekenen dan wel de conciërge helpen met het schoonmaken van de gangen en de trappenhal. Eenmaal heb ik straf gekregen toen wij 's middags in de pauze te laat uit Oranjewoud terug waren. Daar hadden wij 'in de appels gezeten' bij zo'n rijke familie. Ik kreeg van mijn leraar, Bartelink heette hij, twee zaterdagmiddagen. Toen ik die middag kwam, moest ik de tegelvloer in de hal schrobben voor de conciërge, die Van Houten heette en een heel grote snor had. In de week daarop ben ik naar mijn leraar gegaan en heb hem gevraagd of hij mij die tweede zaterdagmiddag wou kwijtschelden. Nou, dat lukte. Ik was toen ook al zo'n 16, 17 jaar en de man had ook nooit last van mij. Ik mocht altijd graag naar school gaan. Ik voerde een wedstrijd in het tekenen met een jongen uit de tweede klas. Hoewel hij ander tekenwerk had, ging het erom wie van beiden de mooiste, evenredig en overal even dikke lijnen tekende.

In de drie jaren dat je zo iedere dag van huis bent en in weer en wind over de weg moest, heb je heel wat meer beleefd dan dat in zo'n korte beschrijving vastgelegd kan worden. Eén voorval zal ik nog beschrijven. De leraar Bartelink rookte altijd D.E. pijptabak en had daarbij punten gespaard voor een mooie meerschuijmen pijp. Op een dag – het was in de winter – vroeg hij mij of ik die pijp voor hem bij D.E. in Joure wilde halen en kreeg ik de punten mee. Het was vrijdag en ik om 17.00 uur uit school als de bliksem naar Joure om nog voor 18.00 uur de pijp te halen. Alles verliep vlot. Zaterdagmorgen op de bekende driesprong in Joure, terwijl we stonden te wachten op een paar jongens die nog moesten komen, vroegen ze mij of zij de pijp even mochten zien. Nou, dat kon wel en ik probeerde de koker te openen. Maar dat ging niet zo vlot met wanten aan, want het was vriezend weer.

Toen Ids Homminga de koker uit mijn handen nam en zeggende '*Lit jim Hait mar is*', toen gebeurde het. Hij had eerst ook enige moeite met de koker tot plotseling dat ding openging en de pijp eruit sprong en op straat in tweeën viel. Je raadt het goed, dat werd schelden. Tijd om een nieuwe te halen en met welk smoesje was er niet. Onderweg naar Heerenveen hebben wij de plannen gesmeed. Op school vroeg de leraar al spoedig naar de pijp, doch ik loog dat de winkel al dicht was toen ik daar kwam. Ik stelde hem voor om het nog eens te proberen. Het was nu zaterdag en ik moest zorgen om voor één uur bij de winkel te zijn en dat lukte. In de winkel een tweede leugen, ja de pijp was blijkbaar gebarsten geweest, want hij brak die mijnheer waarvoor hij bestemd was 'zomaar in tweeën'. Daar werd verder niet over geOHD en ik kreeg vlot een nieuwe. 's Middags ben ik met Rindert samen nog naar Heerenveen gefietst en hebben wij die pijp gebracht. We kregen ieder een...juist, een sinaasappel. Jaren later – ik meen in 1939 – heb ik hem de juiste toedracht verteld, nou en dat vond hij prachtig, want gelachen dat hij heeft.

Ik heb het aan die meneer Bartelink te danken dat ik bij de P.T.T. gekomen ben. Omdat ik na de schoolperiode nog van tijd tot tijd eens bij hem kwam, wist hij dat ik nog geen goede baan met perspectief had. Hij bracht mij in contact met de Singer Maatschappij waar ik driekwart jaar gewerkt heb voor ik bij de P.T.T. kwam, maar hierover later.

In 1935 heb ik enige weken gewerkt op een kantoortje van aardappelhandelaar Walma, wonende in de Boterstraat, waar ook zijn pakhuis met kantoortje was. Hij was grossier in piepers, die hij van tijd tot tijd met een grote motorboot uit de kleistreken haalde. Dat kantoorwerk was niks voor mij. De boekhouding van die man snapte ik niet, hoor. Ik ben er dan ook maar een week of zes geweest. In die periode kwam ik regelmatig in de garage van Koop de Vrij. Wij woonden toentertijd tegenover die garage en het Tolhuis. In 1933 ging het Tolhuis in de fik en brandde ook de garage van De Vrij gedeeltelijk af. In 1935 heb ik een poging gedaan om een rijbewijs te halen, maar dat is toen niet gelukt.

In 1934 werd ik achttien jaar en kwam wel eens de vraag bij je boven of je ook in militaire dienst zou moeten. In vroegere jaren moesten de jonge mannen van die leeftijd naar de Burgerschool waar de loting plaats had. Ik zie nog die knapen uit de school komen. Ze hadden nummerbriefjes op de pet. Als kleine jongen snapte ik daar niets van, maar dat ze uit die oude school kwamen, herinner ik me nog goed.



De loting ging in mijn geval als volgt: in Den Haag werd er een familienaam getrokken en de eerste letter daarvan werd de letter waarbij men in alfabetische volgorde verder ging. De naam die geloot was, was Cats. De C was dus de letter vanwaar men in de gemeenten moest beginnen de mensen aan te wijzen voor de militaire dienst. De letter B was dus de 26<sup>e</sup> letter. Een vroegere buurjongen, Hendrik Bloemsma, moest wel in dienst en ik werd vrijgeloot. Wel werd ik buitengewoon dienstplichtig, die in noodgevallen (oorlog) toch nog opgeroepen kon worden. De kaart die ik destijds kreeg, heb ik helaas niet meer.

Met ingang van 1 oktober 1935 kwam ik te werken bij Lolle Spanninga, één uit de familie die in vroegere jaren gouden ringen e.d. fabriceerden. De man, en trouwens ook zijn vrouw, waren erg doof. Ook zijn broer Hotze was erg doof. De eerste week dat ik daar werkte, heb ik nodig gehad om de werkplaats op te ruimen. Overal lag ijzer, al dan niet bewerkt. De werkplaats staat er nu nog naast het ondergedeelte van een vroegere koren- of pelmolen aan de Scheensweg. Wij maakten daar stempels en matrijzen voor het vervaardigen van schoonrijdersschaatsen. Ik begreep dat dit een ordertje was van de firma Nooitgedagt uit IJlst. Ook hebben we enige duizenden maaimachines onthard. Die bleken veel te hard te zijn. De ontharding gebeurde in een gasfornuis.

In de winter van 1935 – 1936 heb ik het diploma gehaald van de Avondschool in Heerenveen. Ik hield 's avonds om vijf uur op en moest me dan wassen en verkleden en eten en dan nog 15 kilometer fietsen om op tijd 18.00 uur in Heerenveen op school te zijn. 's Avonds om negen uur was het einde van de schooltijd en dan nog naar huis in weer en wind. Ik vergeet nooit weer de avond dat wij handtekenen hadden en buiten de regen en storm tegen de ruiten kletterde. Ik had er toen wel willen overnachten, zo zag ik tegen de terugweg aan. Om kort te gaan, toen ik bij huis aankwam, deed ik de deur open – we woonden toen in de Midstraat no. 195 – en schreeuwde naar boven om wat hulp, want bij elke stap die ik deed, voelde ik het water tussen de tenen sijpelen. Ik had geen droge draad meer aan. Moeder, behulpzaam als ze was, had me snel van droge kleren voorzien.

Zo'n zeven maanden lang heb ik bij Spanninga gewerkt, waar ik *f* 3,-- verdiende en vader *f* 2,-- werd ingehouden van zijn werkloosheidsuitkering. In februari 1937 ben ik bij de Singer Maatschappij in dienst gekomen in Heerenveen. De knaap die daar werkte, was Jan Dijkman die ik van de ambachtsschool kende. Hij moest in militaire dienst. Hij heeft me daar eerst ingewerkt en geleerd hoe een naaimachine afgeregeld moest worden. De baas van het spul heette Westerhof. Op het kantoor annex winkel waren twee meisjes van mijn leeftijd. Het was wel leuk werken daar. Ik leerde snel de werking van de verschillende typen naaimachines. Ik was er aan toe om de werking van een ajourmachine te leren kennen. Dat is een machine met twee naalden. Na een half jaar daar gewerkt te hebben, vroeg ik om opslag, waarna ik een rijksdaalder meer kreeg en mijn loon toen *f* 7,50 bedroeg.

Op 21 september 1937 ontving ik een brief van de directeur van het telefoondistrict in Leeuwarden, waarin ik werd uitgenodigd mij te komen presenteren. Zoals de brief vermeldde, moest ik mij op donderdag 23 september melden. Dat was nu juist op de Jouster Merkedag, waarbij het hartstikke druk is in de Midstraat. 's Morgens eerst naar Heerenveen naar de Singer Maatschappij en 's middags vrij en als de weerlicht naar Joure. Ik weet nog dat op de Sewej een dood paard aan de kant van de weg lag, waarbij een heel groot stuk uit zijn achterbil was gesneden.

Ik moest snel wat eten en nog verkleden, waarbij moeder en Aaltje me hielpen, want de bus van Slof die anders voor ons huis langsreed met bestemming Leeuwarden, reed nu niet door de Midstraat. Het vertrekpunt was op de Zijl, zodoende moest ik maar aanpoten tussen al die mensen om op tijd die bus te halen. Gelukkig was ik nog op tijd.

De presentatie verliep vlot. Een drietal heren achter een tafel en één daarvan stelde enkele vragen. Over elektrische naaimachines of die er ook waren. Over naaimachines zelf kon hij niet vragen, want daar wist hij natuurlijk niets van.

Na een aantal dagen ontving ik bericht dat ik gekeurd moest worden. Nu brak er een zenuwachtige tijd voor mij aan, want ja, zo'n rijksbetrekking moest mij nu ook niet ontgaan. Lichamelijk had ik geen last, maar ja, je kon nooit weten wat zo'n arts bij je zou kunnen constateren. Ik prakkiseerde daar wel veel over.

Op die middag dat ik bij dokter Schönveld in Leeuwarden moest verschijnen, kon ik wel om de vijfhonderd meter pissen. Toen ik in Leeuwarden uit de bus stapte, zocht ik al snel naar een waterplaats. Ik was in de buurt van de Spanjaardslaan waar die dokter woonde, toen ik al weer hoge nood had. Bij de Vrouwenpoortsbrug kon ik het kwijt. Toen ik bij die dokter binnenstapte, had ik al weer aandrang. Na wat zuchten en bekloppen kwam de verlossing. Hij had gelukkig een flinke grote jampot en daar moest ik in plassen. Nou, dat kon ik wel en gelukkig kon de pot het maal net bergen. De dokter moest heel voorzichtig lopen, wilde hij droog overkomen. Ik was weer verlost en ik kon wel gaan. Bij de deur riep hij me nog even terug en keek mij aan en zei toen dat hij meende dat ik wat scheel zag, maar dat viel mee. Dat gezichtsbedrog lag aan hem.

Toen ik de brief van 23 oktober 1937 nr. 8268 ontving, sprongen wij zowat een gat in de lucht. O, wat waren mijn ouders blij. Dat was het succes waarop zij altijd hadden gehoopt, toen ze er steeds bij ons, Rindert en mij, op aandringen eerst wat te leren om daardoor een betere positie te verwerven. Nu werd een deel van hun streven beloond. En dan dat weekloon: f 20,52 per week; bijna drie maal zo veel als ik de laatste maanden bij de Singer Maatschappij verdiende en menig huisvader in Joure haalde dit bedrag niet eens.

Vader, die werkloos was, had voor mij in Leeuwarden een familielid opgezocht, namelijk een Noppert, die in de Van Ostadestraat woonde. Het kostgeld was eerst f 7,-- per week en later f8,--. Ze hadden twee kinderen, een Gooitzen en een Marietje. Ik ben daar een jaar in de kost geweest en al die tijd van maandags tot en met zaterdags gehaktballetjes gegeten bij het middageten. Uitzuigers waren dat!

Op maandag 1 november 1937 belde ik 's morgens om 9.00 uur aan bij het telefoonkantoor in Leeuwarden. Het telefoondistrictsgebouw was aan de Tweebaksmarkt 27 en de telefooncentrale was boven het postkantoor aan de Tweebaksmarkt no. 25. Bij de aanmelding bleek dat we met zijn drieën waren, namelijk Pieter Hellinghuizer, die ik van de ambachtsschool in Heerenveen kende, en een Jan Keuning uit Leeuwarden. Hellinghuizer kwam uit Beetsterzwaag.

We maakten kennis met de heer J. Zandstra en werden later door de chef van de centrale (sectorchef), de heer M. Jorritsma, rondgeleid. Wat ik in die paar uur durende rondleiding allemaal gezien had, moest ik verstand van krijgen. Ik heb me meerdere malen afgevraagd: 'Zal ik dat wel ooit onder de knie kunnen krijgen?' Allemaal apparaten die zich instelden en kennelijk op afstand bediend werden. En wat een draden en kabels, zalen vol!

In Joure kenden we alleen wat luchtlijnen en telefoontoestellen met een 'krukje', maar hoe dat werkte, wist ik niet hoor. Maar nu in Leeuwarden was een en ander geautomatiseerd. Veel later bleek mij dat ook Sneek een automatische telefoon had en dat men in de andere grote plaatsen, zoals Dokkum, Franeker, Drachten en Heerenveen, bezig was met automatisering.

Op 6 december moesten wij alledrie bij de directeur komen voor het afleggen van de eed, waarvan een proces-verbaal werd gemaakt. Hierin heb ik bij God gezworen, terwijl ik in het geheel niet in een God geloof. Hoe een en ander te rijmen was, het volgende: ik was niet bedreven genoeg dat men in zo'n situatie ook beloven kon. Bovendien was ik bang dat men liever een ander zou kiezen als er maar iets zou wezen dat de heren niet naar de zin was.

Hoe de P.T.T. – organisatie in elkaar zat en door wat voor mensen zij bestuurd werd, wist je niet. Ik was erg voorzichtig in die tijd, want zo'n job mocht me niet, om welke reden dan ook, ontgaan.

In de telefooncentrale waren een viertal jonge mannen, een jaar of wat ouder dan wij. Een van hen, een zekere Flotman, was onze manager. Na verloop van tijd begonnen we er steeds meer verstand van te krijgen. Naast het werken in de telefooncentrale, apparaten testen volgens een

beschrijving, hadden we schematiek (het leren lezen van technische schema's van de apparatuur). Een aantal uren per week maakten we werkstukken van messing (geel koper), dan werd er gevijld en gedraaid. Na zo'n twee jaar zouden we in Den Haag op de centrale werkplaats examen moeten doen. Later bleek ons dat wij met zijn drieën proefkonijnen waren voor het gehele land. De mensen die in een telefooncentrale werkten, waren allen op de centrale werkplaats in Den Haag, de C.W.P. genoemd, opgeleid en wij waren nu degenen die als proef in een telefoondistrict zelf opgeleid zouden worden en dat was dan in Leeuwarden. Ik kan nu wel zeggen dat de proef geslaagd is. Nadien zijn in ieder telefoondistrict mensen in opleiding genomen.

De automatisering in Nederland ging in steeds sneller tempo en men had personeel nodig voor het onderhoud van al die centrales. In die opleidingsperiode kreeg ik het moeilijk met de elektronica. Ik was ook al een paar jaar van school en sindsdien had ik hiermee niet meer gewerkt. Ik ben op een avond naar Heerenveen gegaan naar de heer Bartelink. We kwamen overeen dat ik iedere donderdagavond een paar uur bijles zou krijgen. Na verloop van tijd werden de cijfers op dat vak weer veel beter.

Na verloop van enige maanden stelde de heer Bartelink mij voor om door te leren voor leraar N.O. (Nijverheidsonderwijs). Ambachtsschoolleraar dus. Ik ben daar inderdaad mee doorgegaan, doch in de oorlog in 1940 en vooral door het slechte vervoer daarna, maakte dat ik toch maar gestopt ben.

Op 28 november 1938 werd ik overgeplaatst naar Sneek, alwaar ik eerst bij Marie en Murk in de kost was. In het voorjaar van 1939 hebben Marie en ik een huis gehuurd in de 2<sup>e</sup> Woudstraat en is de gehele familie verhuisd van Joure naar Sneek. Eenmaal per week ging ik naar Leeuwarden voor cursus en eenmaal per week naar Heerenveen naar Bartelink.

De firma die de telefooncentrales hier in Friesland leverde en bouwde was Siemens Halske uit Berlijn. In Leeuwarden was een bouw bureau onder leiding van een zekere Sixma. Toen ik nog in Leeuwarden werkte, heb ik hem gevraagd of hij werk had voor mijn broer. Nou, die moest zich dan maar eens bij hem melden. Ik had tegen die man gezegd dat mijn broer goed tekenen kon en een MULO – diploma had. Het resultaat was dat toen Rindert gelukkig ook werk had.

Met Pinksteren in 1939 ging ik des zondags met het motortrammetje van Sneek naar Heerenveen en ontmoette daar ook mijn vriend Klaas de Jong. We zijn toen naar het dansen gegaan in 'De Schouburg'. In de winterperiode had ik dansen geleerd in de bovenzaal van Terwisga in Joure. Nu ik wat beter was gaan verdienen, kon ik ook wat meer aan zulk soort zaken, waar geld bij te pas kwam, meedoen. Zoals gezegd, in 'De Schouburg' was het gezellig en maakte ik kennis met een meisje. Ik vond ze leuk en toen ze tijdens een dans tegen mij zei: 'Je moet me goed vasthouden, hoor...!', zei ik prompt: 'Ik laat je nooit weer los!'. En zo is het gekomen.

Na afloop van het dansen bracht ik haar op haar eigen fiets naar huis. Zij woonde in Langezwaag, wel zo'n zeven kilometer van Heerenveen. Het weer in de meinacht was voortreffelijk. Toen ik om zo'n uur of één, twee weg moest, kreeg ik haar oude fiets mee om zo weer in Joure te komen, waar ik dan weer met de tram verder naar Sneek moest. Maar op dat uur reed er geen tram meer en moest ik wachten tot een uur of zes voor de eerste tram weer reed.

Bij het station in Joure ben ik in een personenwagen die daar stond, gaan zitten en heb geprobeerd wat te slapen, maar dat ging niet. Het werd maar steeds kouder. Ik had er al een geruime tijd in gezeten, toen ik ontdekte dat er een ruit uit miste. Het was inmiddels een uur of vijf geworden, toen ik besloot om voor zes uur een fikse wandeling te maken om weer wat warm te worden. Ik ben in een stevige pas de Simmerdyk omgelopen.

Toen ik thuiskwam, ben ik direct in bed gedoken en heb toen een paar uur geslapen. Des middags ben ik natuurlijk weer met de tram en de fiets naar Langezwaag gereisd. Samen zijn we toen op de fiets naar Heerenveen geweest, nog wat kermis gehouden. 's Avonds op tijd het meisje weer naar huis gebracht en toen met de tram van Langezwaag naar Heerenveen en vandaar naar Sneek. Ik was toen 23 jaar en vanaf die tijd had ik verkering en het meisje heette **Aaltje Meijer**. Haar roepnaam was **Ali**.

De toestand in Europa was dreigend en in 1939 werd de mobilisatie afgekondigd. Rindert was wel voor zijn nummer, zoals dat toen genoemd werd, in militaire dienst geweest en moest dus opkomen. Daarmee was ook zijn dienstbetrekking met Siemens beëindigd. Mijn opleiding bij P.T.T. was nu zover gevorderd dat ik op 5 en 6 februari 1940 naar Den Haag moest om examen te doen op de centrale werkplaats.

Dit examen bestond uit een half uurtje theorie en de rest praktijk. Bij de theorie had ik ook een beetje mazzel. Eén van de twee examinatoren vroeg me op een gegeven ogenblik het fabrieksmerk van een bepaald signaallampje. Ik kon eerst niet direct op de naam komen, maar ik wist wel dat het met een 'O' begon en zei dat ook, maar het was geen 'Orion', want dat was een merk smeerolie voor automotoren. Alzo hardop redenerend kwam ik op het juiste woord. De naam van het lampje was 'Osram'. De ene heer zei: 'Juist' en de andere zei: 'Nee toch, is het geen Philips?' Maar ik had het goed en kon toen wel vertrekken en met de praktijk verder gaan.

De praktijk bestond uit het maken van een telefoonring, een onderdeel van een telefoonhoorn. De ring moest gemaakt worden van een stuk messing (geel koper) met de afmetingen 15 cm lang, vier cm breed en ongeveer 1 cm dik. Dit moest eerst rond geslagen worden, waarbij ook een smidsvuur en aambeeld nodig was. De einden moesten goed tegen elkaar aankomen om daarna met zilver te kunnen worden gesoldeerd.

Voor de bewerking in de draaibank had men drie beitels nodig, die ik zelf ook moest maken. De draaibank was een instrumentmakers draaibank, die ik met een trapbeweging zelf moest aandrijven. Ik heb tenslotte de ring niet helemaal klaar gekregen, maar het was, samen met de werkstukken die ik eerder in Leeuwarden gemaakt had, wel voldoende, want ik kreeg later bericht dat ik geslaagd was.

Ali was op 18 maart 1921 te Langezwaag geboren en was toen ik kennis met haar maakte in 1939 dus 18 jaar. Zij was bij haar ouders thuis, omdat haar moeder leed aan suikerziekte en niet zo jong meer was. Haar vader was van 1865 en haar moeder van 1874. Toen ik kennis maakte met hen waren ze dus respectievelijk 74 en 65 jaar.

Ali en Lykele hadden zich voorgenomen op 12 mei 1940 te verloven. Dit heuglijke gebeuren werd echter lelijk verstoord door de Duitse inval op 10 mei 1940. De verloving werd echter wel een feit, maar een klein feestje is er niet van gehouden. Ik werd door mijn werk bij P.T.T. gebonden aan de dienst. In die dagen moesten wij de gewone telefoonabonnees afsluiten. Na een aantal dagen ook weer aansluiten. Dit werd bij de bezetting door de Duitsers nogmaals herhaald.

Door ons werk werden wij als P.T.T. – ers belangrijk voor de Moffen en kregen daardoor meerdere bewijzen als vrijgeleiden. Zo mocht ik ook 's nachts wel over straat, hoewel dat voor de burgers verboden was. Ik had daarvoor ook een witte armband met het opschrift 'Straße-Erlaubnis'.

In 1942 werd door de Duitsers aan P.T.T. opgedragen alle jonge mannen in te schakelen voor uitzending naar Duitsland, om daar in bedrijven te worden ingezet. Nu had men in het telefoondistrict in Leeuwarden besloten eerst de ongehuwden daarvoor op te geven en daarna eventueel de pas gehuwden. Aangezien ik niet getrouwd was, had ik het 'geluk' als nummer 1 op de lijst te staan. Over deze situatie werd natuurlijk in de familie gesproken en van alle kanten bekeken. Om kort te gaan werd er besloten dat Ali en Lykele maar zo spoedig mogelijk gingen trouwen en dat beiden maar voorlopig bij hun ouders thuis zouden blijven.

Op 30 mei 1942 is het huwelijk voltrokken te Sneek. Door het huwelijk kwam ik op de 13<sup>e</sup> plaats op de lijst te staan. De ongehuwde collega's van de lijst zijn naar Duitsland geweest, doch ik nooit en daar was het toch allemaal om begonnen. Pas na ruim een jaar zijn wij samen gaan wonen in het huis van Marie in de Colignystraat no. 1 te Sneek.

De rangen die ik heb gehad, in de 42 jaren bij P.T.T. doorgebracht, zijn geweest:

- Leerling – instrumentmaker
- Na examen: instrumentmaker, afgekort Ism
- Instrumentmaker 1<sup>e</sup> klasse, afgekort Ism 1<sup>e</sup> kl

Instrumentmaker wordt gewijzigd in monteur

- Monteur 1<sup>e</sup> klasse t.n.g., afgekort Mtr 1
- Chef – monteur t.n.g., afgekort Cmtr
- Opzichter t.n.g., afgekort Opz  
Opzichter wordt gewijzigd in employé
- Hoofdemployé t.n.g., afgekort Hemp tng
- Hoofdemployé 1<sup>e</sup> klasse t.n.g., afgekort Hemp I tng
- Hoofdemployé b.d. t.n.g., afgekort Hemp bd tng
- Bureauchef t.n.g., afgekort Burc tng

t.n.g. = technische groep

Leeuwarden 1981  
Lykele Brandsma